
Мақала ұлтаралық корпорациялардың (ҰАК) экономиканы монополияландырудың бір формасы ретінде қарастырылып, оның ерекшеліктерін ашуға арналады. Қазақстан экономикасында ұлтаралық корпорациялардың даму мүмкіндіктері қарастырылады. Сондай-ақ мақалада ҰАК-дың ұлттық экономикадағы артықшылықтары мен кемшіліктеріне талдау жүргізілген.

Article is devoted disclosing of specific features of transnational corporations as odds of monopolization of economy. Motives of development of the multinational corporation in economy of Kazakhstan reveal. The analysis of advantages and lacks of activity of the multinational corporation of national economy is carried out.

Т. Бафин

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ

“Қазақстан Республикасы аумақтық дамуының 2015 жылға дейінгі стратегиясын” жүзеге асыру жөніндегі Елбасының тапсырмасына сәйкес Қ.Тоқаев: “Мемлекет басшысы бекіткен “Қазақстан Республикасы аумақтық дамуының 2015 жылға дейінгі стратегиясын” жүзеге асыру - өзекті мәселелердің бірі. Бұл құжат Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елдердің қатарына ену стратегиясы шеңберінде дайындалған” – деп Қазақстанның даму жолын айқын көрсетті /1/.

Осыған орай, Алматыда әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дің халықаралық қатынастар факультеті, Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты және Астанадағы ЕҚЫҰ-ның орталығы бірлесіп, “ЕҚЫҰ және аймақтық қауіпсіздіктің қыр көрсетулері” атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция өткізді. Бұл жиын “2010 жыл: Қазақстан Республикасы – ЕҚЫҰ төрағасы” атты жоба аясында өткізілді. Мұнда басты мәселе ретінде аймақтың экономикалық қауіпсіздігі қарастырылды. Конференцияға мәселе көтерген, ҚазҰУ-дың халықаралық қатынастар және ҚР сыртқы саясат кафедрасының доценті С.Сапановтың пікірінше: “Ал экономикалық қауіпсіздік деген сөз ұлттық мүддемен тікелей байланысты. Бұл жерде қарама-қайшылыққа соқпау керек.” /2/. Осы орайда Қазақстанның болашақта ЕҚЫҰ төрағалық етуінде жаңа қауіптер кездесуі мүмкін. Әсіресе, ол әлемдік қаржы дағдарысы, т.с.с.

Аумақтық даму стратегиясы аймақтардың бәсекеге қабілетті мамандануын қалыптастыруды көздейді. Сонымен қатар, экономикалық келешегі зор аудандарда еңбек және өндіріс қорларын шоғырландыру үшін жағдай жасауға, “өсу нүктелерін” қалыптастыруға және аумақтардың инфрақұрылымын дамытуға бағытталған. Онсыз Қазақстанның әлемдік экономикаға табысты кіру жайында сөз айту қиын.

Жаңа сападағы технологиялық деңгейге шығуды қамтамасыз ету – барынша маңызды. Бұл озық өндірушілермен бәсекеге түсуге мүмкіндік береді.

Бізге әлемдік рыноктағы жағдайымызды нығайту керек. Ол үшін сапалы шикізат, металлургия және астық өнімдерін ірі жеткізуші, Азия мен Еуропаны жалғайтын трансконтинентальді көлік орталығы болуға ұмтылғанымыз жөн. Аймақтық деңгейде Қазақстан қазіргі заманғы өндірістік, инновациялық және қызмет көрсету орталығына айналуы керек.

Еліміздің орасан ауқымы, табиғи-климаттық жағдайы, тұрғындардың сирек қоныстары біркелкі немесе бірқалыпты даму тұжырымдамасын өзгертіп, оның орнына “нүктелік” өсу тұжырымдамасы болғанын талап етеді. Нәтижесінде өңірлік және жаһандық рынокқа енген аудандар мен қалалар барынша серпінді дамитын аймақтар бола алады.

Мұндай жүйеде Астана және Алматы қалалары қаржы, технологиялық қызмет, сондай-ақ мәдени алмасудың маңызды орталықтарына айналады. Жалпы, бұл екі мегаполисті дамыту – оларды Орталық Азия аймағындағы бизнес-орталықтары ретінде қалыптастыруды көздейді.

Бұл арада біз тұрғындарды жалпы экономикалық белсенділігін арттыру үшін қолдан келгенін бәрін жасауды ұмытпауымыз керек. Өйткені, халықтың “өсу нүктелері қалаларда” ғана емес, еліміздің барлық аумақтарында солардың ішінде ауылдарда екені белгілі. Президент атап көрсеткендей, ең бірінші кезекте ауылдық аудандардың мұқтаждықтарына назар аудару қажет. Ауыл инфрақұрылымын дамытуға мемлекет бөлетін қаржыны тиімді пайдалануға күш-жігер жұмсауға тиіспіз. Таза ауыз су, жөнделген жолдар, аурухана және мектептер болмаса, еліміздің бәсекеге қабілеттілігі туралы сөз қозғаудың өзі артық.

Ресурстарды тиімді пайдаланудың маңызды тетігі деп әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорацияларды (ӘКК/СПК) құру ісін айтуға болады. Қазақстан үшін бұл – жаңа мәселе. Бірақ, қазірдің өзінде бұл корпорациялардың басты қызметі активтерді басқаруға, жаңа жобаларды жасау мен қосымша инвестицияларды тартуға бағытталарын айтуға болады. Әлеуметтік – кәсіпкерлік корпорацияларды (ӘКК) дамыту кең көлемде ірі аймақтық орталықтарды құруға қолайлы жағдай туғызады.

Елдің бәсекеге қабілетті болуы - әрбір аймақтың және әрбір экономикалық белсенді азаматтың бәсекеге қабілетті болуынан құралатыны мәлім. Бәлкім, бізге әлемдік тәжірибедегі сияқты, облыстардың бәсекеге қабілетін анықтайтын арнайы рейтинг ойластыру қажет болар.

Қазақстанда нәрлендіруші немесе дотациялық облыстар бар екені белгілі. Алайда, әрбір облыстың бастапқы мүмкіндігі рейтингте жоғары орын алуға кедергі бола алмайды. Бәсекеге қабілетті болу тек қана аумақтық бірліктің даму деңгейімен емес, сонымен бірге, экономикалық өсу, әлеуметтік міндеттерді кешенді түрде шешуге жасалған жағдай, сондай-ақ азаматтық қоғамды дамыту деңгейімен анықталады. Қазақстан бәсекеге қабілетті ел бола алады және солай болуы тиіс. Сондықтан аймақтардағы биліктің міндеті - өз аймақтарын, тірек болатын қалаларды дамыту стратегиясын жасау және оны еліміздің әлемдік рынокқа кіруінің жалпы стратегиясымен ұштастыра білу.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев “Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан” деп аталған халыққа Жолдауында еліміздің жан-жақты және жедел жаңғыру жолын таңдап алғанын жариялады. “Біз экономиканың барлық деңгейінде өзіміздің бәсекелік мүмкіндіктерімізді нақты анықтап, тиімді пайдалануымыз қажет”, - деді Елбасы.

Мемлекет басшысы біздің жедел алға басуымызда жүйелілік қажеттігіне назар аударып, бірқатар ауқымды міндеттер жүктеді. Солардың ішінде аумақтық экономикада сапалы жаңа табыстарға қол жеткізу және жаһандық экономикаға толыққанды қатысуды қамтамасыз ету сынды маңызды міндеттері де бар /3/.

2009 жылы маусымның 27-сі күні өткен Экономикалық қауіпсіздік мәселелері жөніндегі Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесінің ведомствоаралық комиссия отырысында экономиканың «қызып кету» үдерістеріне мониторинг жасау және Үкіметтің іс-шаралары туралы мәселелер, Ұлттық Банктің экономиканың кейбір саласындағы «қызып кетуіне» жол бермеу жөніндегі және кедендік-тарифтік саясаттың кейбір мәселелері қаралды. Ведомствоаралық комиссия төрағасының орынбасары Қ. Жаңбыршин экономиканың және оның салаларының «қызып кетуіне» жол бермеу экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылатынын атап өтті. Осыған сәйкес мемлекеттік органдарға экономиканың кейбір салаларында «қызып кетуіне» жол бермеу үшін қосымша шаралар қабылдау және оны күшейту, кедендік-тарифтік саясатты жетілдіру туралы тиісті тапсырмалар берілді. Бұл әсіресе, ең алдымен аймақтық экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді қажет етеді.

Жалпы айтқанда, қазіргі таңда әлемде ұлттық қауіпсіздікті қорғау - әр мемлекеттің дамуының жүйелік белгісі болып табылады. Қазақстан өз тәуелсіздігінің алғашқы кезінен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында басымдылық саяси механизмдердің өңделуін және жүзеге асырылуын алдын ала ұйғарды. Бірақ қазіргі кезде қауіпсіздікті сақтаудың саяси аспектілерімен бірге дамыған экономикалық жүйелерге басым жағдай жасаудың экономикалық факторлары аясында өзектіліктің қамтамасыз етілуі мемлекеттің стратегиялық даму үлгілерінің ауыстырылуы, валюталық – қаржылық нарықтың

күрделіленуі, ақпараттық жаңартудың мақсатты дамуы қатар жүріп келеді. Қазіргі таңда елімізде ұлттық сонымен қатар аймақтық экономикалық қауіпсіздікті қорғау механизмдерін күшейтуге және өңдеуге барынша жағдай жасалуда.

Тәуелсіз болған жылдардан бері мемлекеттің экономикалық дамуының стратегиялық мәселелерін шешу кедейшіліктің туындауына соқтырған экономикалық «десоциалануға» ғана емес, қоғамның әлеуметтік – экономикалық жағдайының біршама төмендеуіне және аймақтық саралауға әкеп соқтырды. Қазіргі кезде Қазақстан аймақтарының экономикалық жағдайы жергілікті экономиканың тепе-теңсіздігімен сипатталады. Мұндай жағдай аймақтық экономиканың көпсалалығымен (шикізатты, аграрлы, т.б.) түсіндіріледі.

Осыған байланысты аймақтық экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ең алдымен нақты және потенциалды экономикалық қауіпті дер кезінде анықтау және болдырмау Қазақстанның тұрақты экономикалық дамуының басты шарты болып табылады. Аймақтық экономикалық қауіпсіздікті өңдеу және жүзеге асыру механизмдері ең алдымен әр аймақтың ерекшелігіне, оның ұлттық экономика жүйесіндегі ынтасы мен қауіптілігіне, сондай-ақ жүргізілетін аймақтық саясаттың нәтижелілігіне тәуелді.

Қазіргі кездегі жүргізілетін мемлекеттік аймақтық саясат барлық аймақтарға дербестік ұсынуға бағытталған, ол аймақтық басқару әдістерін түзету қажеттілігі, барабар ұзақ мерзімді мақсаттар мен дамудың басымдылығын өңдеумен байланысты.

Қазақстанда қазіргі таңда аймақтардың қауіпсіздік проблемалары маңызды рөл атқарады. Аталған жағдайды талдау мемлекетіміздің экономикалық қауіптерінің себептері аймақтық сипатта екендігін көрсетеді. Олар аймақтық жіктелген, атап айтсақ – экономикалық күйреу және жұмыссыздық, қаржылық тәртіптің төмендігі, отандық тауар өндірушілерінің қорғаныс әлсіздігі және т.б. Бұл жағдай аймақтардың экономикалық дамуының өспелі жіктелуі мен халқының тұрмыс деңгейі арасында шиеленісе түседі. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық кеңістіктегі жіктелуі әлеуметтік назарды, әлеуметтік жанжал мүмкіндігін тудырады, осылайша ұлттық және экономикалық қауіпсіздікке үрей туады.

Кез-келген мемлекеттің аумақтық тұтастығы және экономикалық кешендегі бірлігі оның ұлттық қауіпсіздігінің дәстүрлі негізі болып табылады. Қазақстан Республикасының аумақтық әртараптануы көптеген факторлардың әсерінен болады: объективті және субъективті, жүйелік және конъюктуралық, тарихи және экономикалық.

Объективті факторларға географиялық орны, табиғи-климаттық жағдайы, аумақ бойынша минералды шикізат ресурстары мен ауылшаруашылық өнімдердің әртекті бөлінуі; демографиялық жағдайы, экологиялық апаттар жатады.

Аймақтық дамуды баяулататын немесе бәсеңдететін субъективті факторларға ұзақ мерзімді, жүйелік және тиімді мемлекеттік аймақтық саясаттың жоқтығы, орталық және жергілікті билік органдары арасындағы міндеттер мен жауапкершіліктің шектелуі, әкімшілік институттарының жетілдірмеуі, аймақтық дамуға бағытталған мемлекеттік инвестициялардың қысқаруы, халықтың кәсіпкерлік ырғақтылығы, нарықтық реформаларды қолдану жатады.

Тарихи қалыптасқан факторларға біртектісіз дамыған және экономикалық жағынан артта қалған аймақтар жатады, ол бұрынғы кеңес үкіметінен мұраға қалған десек те болады.

Жалпы, аймақтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен аймақаралық және аймақ-шіліктік тепе-теңсіздіктің терендетілуіне мемлекетіміздің жалпы жүйелік дағдарысы әсер етті:

- жинақталған өндірістің күйреуі;
- ішкі нарық көлемінің төмендеуі;
- ашық экономиканың құрылуына байланысты тауар мен қызмет көрсету бойынша сыртқы бәсекелестіктің күйреуі;
- тұтыну бағасының күнсыздануы (инфляция);
- өндіріс факторларының жаһандық ғылыми-техникалық жетістіктер талаптарына сәйкес келмеуі /4/.

Жеке аймақтардың экономикалық қауіпсіздігі бүгінгі таңда әлемдік нарық сұраныстарының ауытқуына – мұнай, металл, бидай сұранысы мен бағасына, сондай-ақ шетел инвесторларының қызығушылықтарына тәуелді болып келеді. Қазақстан

экономикасының аймақтық құрылымы әлемдік нарықтың сұраныстарына сәйкес өзгеріп отырады, соның нәтижесінде аймақтардың тепе-теңсіздігі пайда болады.

Аймақтарға «экономикалық қауіпсіздік» түсінігін қолдану Қазақстанның қазіргі даму деңгейінде объективті рөл атқарады. Мемлекетіміз қол жеткізген макроэкономикалық тұрақтылық аймақтарға өзіндік қауіптерін әкеледі.

Аймақ ұлттық қауіпсіздіктің маңызды элементі болып табылады және ішкі динамикасы бар көпдеңгейлі құрылыммен сипатталады. Аймақтардың экономикалық жүйелері үшін әлеуметтік, экономикалық, қаржылық, экологиялық, ақпараттық және басқа құрастырушыларының үйлесімділігі тән.

Қазақстан Республикасы аймақтарының экономикалық қауіпсіздігі өзара байланысты екі деңгейден тұрады – аймақаралық және аймақішілік.

Экономикалық қауіпсіздіктің аймақаралық деңгейі негізгі экономикалық көрсеткіштері: жан басына шаққандағы ЖАӨ көлемі; өнеркәсіптік өндірістің жалпы көлеміндегі өңдеу өнеркәсібінің үлесі; өнеркәсіптік өндірістің жалпы көлеміндегі машина құрастыру өндірісінің үлесі; ЖАӨ-гі инвестициялар көлемі; табысы өмір сүру минимумынан төмен халықтың үлесі; МОТ әдістемесі бойынша жұмыссыздық деңгейі; жылдық инфляция деңгейі; халықтың табиғи өсуі; миграция қалдығы; халықтың өмір сүру ұзақтығы, жыл.

Экономикалық қауіпсіздіктің аймақаралық деңгейі негізгі экономикалық аймақаралық саралап жіктелу көрсеткіштерімен сипатталады.

Аймақтың географиялық орналасуын және климаттының ерекшелігін есепке ала отырып экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін ауылшаруашылық салаларын және оның өнімнің өндейтін кәсіпорындарды дамыту қажет.

Әдебиеттер

1. Даму стратегиясына мән берілді. / “Бүгінгі Қазақстан”, 2009
2. Гүлзейнеп Сәдірқызы. Аймақтық экономикалық қауіпсіздік және тұрақтылық. / “Бүгінгі Қазақстан”, 2009
3. Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 28 ақпан 2007. // <http://www.akorda.kz>.
4. К.Р.Смагулова, Ж.С.Сазымбекова. Аймақтағы экономикалық қауіпсіздіктің ерекшеліктері. (Жамбыл облысының мәліметтері бойынша). М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті. Т., 2008.

В статье рассматриваются вопросы экономической безопасности региона, ее показатели на межрегиональном и внутрирегиональном уровнях. Предложены направления по обеспечению экономической безопасности.

The article is devoted to the problems of economic defense of the region and its indexes on interregional and in regional wells. The directions for providing the economic defense are suggested.

О.С. Абилдаев

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ КАК ФАКТОР И СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ОРИЕНТИР РАЗВИТИЯ НЕФТЯНОЙ ОТРАСЛИ

Конкуренция играет важную позитивную роль. Выступая в роли регулятора темпов и объемов производства, конкуренция является определяющим фактором упорядочения цен, стимулом инновационных процессов. Побуждая производителя повышать производительность труда, совершенствовать технологию, организацию труда, она способствует вытеснению из экономики неэффективных предприятий, рациональному использованию ресурсов, предотвращает диктат монополистов по отношению к потребителю.